

درس پنجم

فعالیت ۱ (صفحه ۶۱ کتاب درسی)

بحث و گفت‌وگو

- با راهنمایی دبیر، دربارهٔ این موضوع با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید که چرا مطالعهٔ انقلاب مشروطه در تاریخ معاصر ایران اهمیت دارد.
- با این انقلاب دوران جدیدی در زندگی ایرانیان آغاز شد و نیز تحولات بعدی در تاریخ ایران را تحت تأثیر قرار داد.
 - برای اولین بار در ایران مجلس تأسیس و قانون اساسی نوشته شد و از حقوق مردم سخن به میان آمد و حکومت سلطنتی ایران تبدیل به حکومت مشروطه گردید.

فعالیت ۲ (صفحه ۶۴ کتاب درسی)

بررسی شواهد و مدارک

الف) وصف میرزا صالح شیرازی از نظام سیاسی انگلستان و شیوهٔ ادارهٔ کشور را بخوانید و تأثیر آن را بر ترویج تفکر مشروطه خواهی بیان کنید. میرزا صالح شیرازی از نخستین دانش آموختگان ایرانی در اروپا و ناشر اولین روزنامه با عنوان کاغذ اخبار در ایران بود. او در سفرنامهٔ خود نوشته است: «بالجمله دولت انگریز [انگلیس] متقسم به این سه فرقه [پادشاه، مجلس اعیان و مجلس عوام] می‌باشد. و هیچ حکمی و امری نمی‌شود اعم از جزوی و کلی، مگر به رضای هر سه فرقه. فرضاً اگر پادشاه حکمی صادر کند که موافق مصلحت ولایتی نباشد وکیل رعایا [مجلس عوام] مقاومت و ممانعت در جریان حکم مزبور نموده... جاری نخواهد شد و همچنین اگر خوانین [مجلس اعیان] و پادشاه متفق شوند و وکیل رعایا راضی نبود، ایضاً حکم آنها اگر مقرون به مصلحت بوده جاری نخواهد شد و اگر پادشاه و وکیل رعایا اراده در انتظام مهمی نمایند و خوانین قبول نکنند، مهم مزبور بدون تأثیر می‌ماند. بالجممله دولت انگریز را مثل دستگاهی قیاس کرده‌اند سه گوشه، در صورتی که هر سه گوشه منتظم بوده، امور دستگاه برقرار و الا مختل می‌ماند» (سفرنامهٔ میرزا صالح شیرازی، ص ۳۲۳-۳۲۴).

ب) میرزا یوسف خان مستشارالدوله، یکی از روشنفکران دورهٔ ناصرالدین‌شاه قاجار است که به دلیل انجام دادن مأموریت‌های سیاسی در اروپا با نهادهای سیاسی غرب آشنا بود. او رسالهٔ کوچکی با عنوان یک کلمه نوشت و در آن اندیشهٔ تدوین قانون اساسی و تأسیس مجلس شورای ملی را پیشنهاد کرد. در بخشی از این رساله آمده است: «... یک کلمه که جمیع انتظامات فرنگستان در آن مندرج است، کتاب قانون است که جمیع شرایط که انتظامات معمول به امور دنیویه تعلق دارد در آن محرز و مسطور است و دولت و امت کفیل بقای آن است، چنان که هیچ فردی از سکنهٔ فرانسه یا انگلیس یا پروس مطلق التصرف [دارای اختیار مطلق و نامحدود] نیست، یعنی در هیچ کاری که به امور محاکمه و مرافعه و سیاست و امثال آن می‌باشد به هوای نفس خود نمی‌توان عمل کرد. شاه و گدا و رعیه و لشگری در بند آن مقید هستند و احدی قدرت مخالفت با کتاب قانون را ندارد» (رسالهٔ یک کلمه، ص ۸).

براساس این نوشته‌ها، ایرانیان در جریان نوع حکومت‌های غربی و راز پیشرفت آنها قرار می‌گرفتند و متوجه ناکارآمدی حکومت سلطنتی ایران و ضعف نهادهای استبدادی در ادارهٔ کشور می‌شدند. این افکار اهمیت مجلس و مشورت همگانی را بیان و به مردم یادآوری می‌کرد که مشارکت جمعی چقدر می‌تواند برای حفظ منافع یک کشور مفید باشد. وی از نخستین دانش‌آموختگان ایرانی در اروپا و ناشر اولین روزنامه با عنوان «کاغذ اخبار» در ایران بود.

۱- منظور مستشارالدوله از عنوان «یک کلمه» چه بوده و چرا او این عنوان را برای رسالهٔ خود انتخاب کرده است؟
قانون. به منظور آشنایی ایرانیان با اهمیت و جایگاه قانون در برقراری نظم جوامع غربی و تضمین حقوق طبقات مختلف اجتماعی در آنجا و نیز عامل اصلی برای پیشرفت جامعهٔ ایران و رفع عقب ماندگی

۲- به نظر شما، چرا ناصرالدین شاه از افکار مستشارالدوله استقبال نکرد و دستور داد که او را زندانی و شکنجه کنند تا در زندان بمیرد؟
در نوشته‌های مستشارالدوله قدرت و اختیار شاه محدود شده بود و نهادهای قدرت و حکومت هم مانند بقیهٔ افراد جامعه در برابر قانون پاسخگو بودند. اما ناصرالدین‌شاه هرگز راضی به برقراری این الگو در جامعه ایران نبود و از ترویج افکار آزادی‌خواهی وحشت داشت.

فقالیت ۳ (صفحة ۶۷ کتاب درسی)

استنباط و تحلیل تاریخی

الف) چند مورد از ویژگی‌های مشترک رویدادهایی را که منجر به انقلاب مشروطه شد، استخراج و فهرست کنید. اعتراضات مردمی نسبت به عملکرد حاکمان و خودسری مأموران دولتی، اعتراض به نفوذ قدرت‌های خارجی، مشارکت روحانیان و بازرگانان در اعتراضات مردمی، لزوم برقراری عدالت و وجود مقررارت و ...

ب) در خواسته‌های معترضان، از مهاجرت صغرا تا مهاجرت کبرا چه تغییر و تحولی صورت گرفت؟ تشکیل مجلس شورا برای اجرای عدالت و برکناری عین‌الدوله از وزارت.

کاوش خارج از کلاس (صفحة ۶۸ کتاب درسی)

جست‌وجو و بررسی شواهد و مدارک

به پنج گروه تقسیم شوید و هر گروه با مراجعه به نسخه‌ای از قانون اساسی مشروطه، که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، اصول مربوط به یکی از موضوع‌های زیر را از آن استخراج و فهرست کنید و در کلاس ارائه دهید: ۱- جایگاه اسلام و مذهب شیعه، ۲- حقوق و تکالیف شاه، ۳- جایگاه، اختیارات و تکالیف مجلس شورای ملی، ۴- حقوق شهروندی و مدنی، ۵- قضاوت و دادگستری.

۱- اصل اول قانون اساسی مشروطه: مذهب رسمی ایران و طریقه حقه جعفریه اثنی عشریه است. باید پادشاه ایران دارا و مروج این مذهب باشد. ۲- حقوق و تکالیف شاه: اصل ۳۵ تا ۵۷ مربوط به حقوق و تکالیف سلطنت است. بعضی از این موارد عبارت‌اند از: تفویض سلطنت به شخص پادشاه به عنوان موهبت الهی و بعد از او در خاندانش، عزل و نصب وزرا، ضرب سکه

۳- جایگاه و تکالیف مجلس شورای اسلامی: از اصل ۱۵ تا ۳۱ قانون اساسی مشروطه درمورد تشکیل مجلس و وظایف و حدود و حقوق آن می‌باشد: در این اصول مجلس نماینده تمام ملت ایران دانسته می‌شود، نظارت بر کلیه امور مملکتی از جمله امور مالی و بودجه‌گذاری، بستن قراردادها و یا استقراض خارجی، نظارت بر کار وزرا و ...

۴- حقوق شهروندی و مدنی: از اصل ۸ تا ۲۵ منم قانون اساسی در مورد حقوق ملت می‌باشد. حقوقی همچون مساوی‌الحقوق بودن همه افراد در برابر قانون، حمایت قانون از افراد و حقوق آنان در برابر دادگاه‌ها و جلوگیری از هرگونه تجاوز غیرقانونی افراد و آزادی سکونت و ..

۵- قضاوت و دادگستری: از اصل ۷۱ تا ۸۹ در باب تشکیلات قوه قضائیه است. مواردی مانند استقلال قوه قضائیه و جدا بودن محاکم عرفی از محکمه شرع و لزوم علنی بودن محاکمات و ...

فقالیت ۴ (صفحة ۷۱ کتاب درسی)

اجرای نمایش

قسمت‌هایی از رساله مقیم و مسافر را که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، به صورت نمایش در کلاس اجرا کنید و نتیجه گیری کنید که نویسنده رساله موافق مشروطه است یا مخالف آن؟

نویسنده روایتی اسلامی از نظام مشروطیت ارائه می‌دهد. وی نظام مشروطیت را بهتر از حکومت پادشاهی می‌داند و به دفاع فکری از نوعی قرائت شرعی از مشروطیت می‌پردازد.

فعالیت ۵ (صفحه ۷۲ کتاب درسی)

فکر کنیم و پاسخ دهیم.

به نظر شما چرا محمدعلی شاه، سفارت روسیه را برای پناهنده شدن انتخاب کرد؟ چون دولت روسیه همواره حامی سلطنت قاجار در ایران بوده و در مخالفت با مشروطه و مجلس شورای ملی خشونت‌های زیادی از خود نشان داد.

فعالیت ۶ (صفحه ۷۳ کتاب درسی)

بحث و گفت‌وگوی کلاسی

الف) با همفکری، مصادیقی از فرهنگ استبدادی را که دامن گیر جامعه امروز ما نیز هست، بیان کنید.

وجود روحیه فرد محوری و خودخواهی، عدم تحمل نظرات و سلیقه‌های دیگران، وجود دلان اقتصادی و بازار رانتی، عدم شفافیت اطلاع‌رسانی و سانسور روزنامه‌ها و ...

ب) به نظر شما، چرا جامعه ما پس از گذشت بیش از یک قرن هنوز نتوانسته است بر این موانع و مشکلات غلبه کند؟

به دلیل برتری منافع فردی و جناحی در جامعه، نارسایی فرهنگی و فکری، عدم نظارت مؤثر نهادها بر مشکلات جامعه، عدم برخورد قاطع با انواع جرم‌ها، ناتوانی برخی از مسئولان در اداره امور شهر و کشور، خویشاوند سالاری در اداره‌ها و ...

فعالیت ۷ (صفحه ۷۴ کتاب درسی)

یادآوری پیش‌آموخته‌ها

با توجه به آنچه در کتاب مطالعات اجتماعی نهم درباره قرارداد ۱۹۰۷ خواندید، علت انعقاد این قرارداد و مفاد اصلی آن را بازگو کنید.

با ظهور امپراتوری قدرتمند آلمان در اروپا در قرن ۱۹، کشورهای انگلستان و روسیه برای مقابله با قدرت روز افزون آلمان درصدد اتحاد باهم برآمدند و با بستن قرارداد ۱۹۰۷ اختلافات خود را کنار گذاشتند. موضوع این قرارداد به تقسیم منافع دو کشور در مناطق ایران، افغانستان و تبت اختصاص داشت. براساس این قرارداد کشور ایران به دو منطقه نفوذ و یک منطقه بی‌طرف تقسیم می‌شد. نیمه شمالی ایران حوزه نفوذ روسیه شد و منطقه جنوبی هم حوزه نفوذ انگلیسی‌ها شناخته شد. منطقه مرکزی به عنوان منطقه حذفاصل دو قلمرو بی‌طرف فرض شد.

پرسش‌های نمونه (صفحه ۷۵ کتاب درسی)

۱- زمینه‌ها و علل سیاسی شکل‌گیری انقلاب مشروطه را تحلیل و تشریح کنید.

داخلی:

- ناتوانی حکومت قاجار در اداره امور کشور به دلیل فقدان تشکیلات منسجم و کارآمد اداری
- رفتار مستبدانه شاه زبردستان اغلب نالایق او که توأم با بی‌عدالتی و زیاده‌ستانی از مردم بود.
- سرخوردگی ایرانیان به خاطر ناکام ماندن اقدام‌های برخی از صدراعظم‌های نوگرا مانند امیرکبیر و میرزا حسین‌خان سپهسالار برای اصلاح روش

کشورداری و نوسازی نهادهای حکومتی

خارجی:

- شکست‌های سیاسی نظامی سنگین حکومت قاجار در برابر دولت‌های اروپایی که منجر به جدایی سرزمین‌های پهناور، آباد و پر جمعیتی از خاک ایران در شمال و شرق کشور و گسترش نفوذ و دخالت بیگانگان شد.
- اخبار پیروزی کشور کوچک آسیایی ژاپن در جنگ با روسیه

۲- عوامل اقتصادی چگونه زمینه ساز انقلاب مشروطه شدند؟

- از دست رفتن مناطق حاصلخیز در عهدنامه‌های مختلف به خصوص معاهده‌های گلستان و ترکمنچای
- اعطای حقوق ویژه اقتصادی گوناگون به بیگانگان، خاصه روسیه و انگلیس
- افزایش بیکاری و فقر و کاهش بیشتر ارزش پول ایرانی
- وخامت اوضاع اقتصادی به خاطر هزینه‌های هنگفت سفرهای شاه به اروپا و استقراض خارجی

۳- خاستگاه و سرچشمه اندیشه مشروطه خواهی چه بود؟ این اندیشه چگونه در ایران اشاعه یافت؟

- سرزمین اروپا. از راه‌های مختلف: جنگ‌های ایران و روسیه و اومدن اروپاییان به ایران در سمت فرستاده سیاسی و مستشار نظامی، مسافرت عده‌ای از هموطنان ما به فرنگ در نقش دیپلمات، دانشجو، بازرگان، گردشگر و ... ورود صنعت چاپ به ایران، رونق نشر کتاب و نیز انتشار روزنامه

۴- چهار اثر و دستاورد مهم انقلاب مشروطه را فهرست کنید.

- تدوین قانون اساسی

- گسترش روزنامه و روزنامه‌نگاری

- اصلاح نظام مالیاتی

- کاهش بودجه دربار شاهی

۵- نبود تشکیلات منظم و منسجم اداری چه تأثیری بر عملکرد حکومت مشروطه داشت؟ توضیح دهید.

- به حکومت مشروطه اجازه نمی‌داد که حاکمیت ملی را در سرتاسر کشور برقرار کند و برنامه‌های خود را پیش ببرد. کار گردآوری درآمدهای حکومتی مختل بود. در نتیجه نمایندگان مجلس چاره کار را در استخدام کارشناسان خارجی دیدند. همچنین این ناکارآمدی باعث شد سران ایلات قدرت خود را در مناطق مختلف گسترش دهند و حاکمیت دولت مرکزی را متزلزل کنند.